

ЗА СТАРОСЛОВЕНСКИОТ ТРИОД

Лидија СЛАВЕВА, Скопје

Во рамките на старословенската писменост најмалку внимание е посветено на триодот, бидејќи досега најмногу се проучувале евангелијата, а донекаде и минеите. Наполно е разбирливо што најголемо внимание кон себе привлекле текстовите на Светото писмо, на прво место евангелијата пред сè поради своето културно — историско значење, а и поради тоа што овие ракописи се сочувани во голем број дури и од најстаро време. Научната анализа на евангелијата била олеснета и од фактот што нивната содржина била воопшто попозната и попростапа на научна обработка. Во тие студии лингвистичката и филолошката анализа биле органски поврзани со текстолошката студија во рамките на структурните промени кои тој текст ги доживувал во низата посебни редакциски акции. Книгите со литургиска содржина не привлекувале толкаво внимание од една страна поради нивниот помал книжевен интерес и тесна поврзаност на нивната проблематика со богословско — догматичната проблематика, а од друга страна и поради тоа што нивното проучување е невозможно без познавање историјата на православната литургија. В. Јагиќ посветил специјална голема студија на историјата на старословенскиот превод на минејот (за руските ракописи на минеите од XI век), а потоа и на октоихот во студијата за најстарите загребачки ракописи. Одделни текстови се проучувани од чисто лингвистичко гледиште; така Илински посветил специјална студија на Копитаревниот љубљански триод¹, но само од лингвистичко гледиште. Што се однесува до текстолошката страна, во врска со проблематиката на структурата на текстот во рамките на историјата на литургијата, литургиските текстови биле

¹ Г. А. И л њ и н с к и й, Копитарова триодъ XIII в, Русский филологический Вестник, т LV, Спб 1906.

проучувани во редовите на стручњаците богослови. Вакви проучувања сретнуваме во стручните списанија на руските духовни академии, па и во поединечни монументални студии, како што се трудовите на Воскресенски и архимандритот Амфилохие за старословенскиот псалтир. На ова подрачје во 1910 година издадена е и големата руска студија на Карабинов за триодот и неговиот словенски превод², која создала сериозни теми за натамошна филолошка студија на словенскиот превод на триодот.

Историјата на изворниот грчки текст Карабинов ја проучил врз основа на низа најстари сочувани грчки ракописи на триоди од XII до XIV век. За проблемот на словенскиот превод исто така се послужил со седум најстари ракописи од кои три се стари македонски текстови од XIII век што се наоѓале во руските колекции, а четири се руски текстови од XII до XIV век — од посебна важност поради нивната врска со најстариот јужнословенски превод.

Карабинов во своето големо дело за Посниот триод, нагласувајќи ја вонредно големата разновидност на текстовите во различните ракописи, кои воглавно ги одразуваат спонтаните лични зафати на препишувачите во настојувањата да го направат текстот поразбирлив или подобро да го прилагодат кон грчкиот оригинал, сепак укажува на извесна постапност во редакциската еволуција на текстот врз основа споредувањата на следните ракописи:

1. Шафариковиот македонски триод од XII век на Ленинградската Публична библиотека, Фп. I. 74; (професор В. Мошин го поставува во почеток на XIII век)³;

2. Погодиновиот македонски триод бр. 40 од XIII век на Ленинградската Публична библиотека; (Мошин — втора четвртина на XIV век);

3. Македонскиот Орбелски триод на Ленинградската Публична библиотека, Фп. I. 102 од првата половина на XIII век; (Мошин — средина на XIII век)⁴;

² И Карабинов, Постная триодъ, Спб. 1910.

³ Шафариков полн триод, Ленинград, Гос. Публ. Библиотека Фп I — 74; Гранстрем Е., Описание русских и славянских пергаменных рукописей, Ленинград, 1953, стр. 80; Лавров П., Палеографическое обозрение кирилловского письма, Энциклопедия славянской филологии, т. IV/1, Петроград 1915, стр. 103; Мошин В, Палеографски албум на јужнословенското кирилско писмо, Скопје 1966.

⁴ Орбелски македонски триод, пишувачан од поп Петре, посен и цветен, Ленинград, ГПБ Фп. I — 102; Вяземский СХХIV — IV, X Гранстрем, стр. 80, Бр. 15; Лавров, Обзор, стр. 120; Мошин, Алб. бр. 49.

4. Рускиот типографски триод бр. 137, XII век на бившата Типографска библиотека, сега во Историскиот музеј — Москва;

5. Рускиот Синодален триод бр. 319, XII век, во Историскиот музеј — Москва;⁵

6. Рускиот Софиски триод бр. 84, XIV век, сега во Ленинградската публична библиотека; и уште неколку руски триоди од XIII — XIV век.

При тоа, Карабинов напоменува дека одделни руски триоди чуваат некои архаични особености во преводот. Тоа е наполно разбирливо, бидејќи Русија добила словенски црковни книги од Бугарија и Македонија при своето покрстување веќе при крајот на X век, па затоа, тој првобитен превод се повторувал во подоцнежните преписи, додека на Балканот текстот на словенскиот триод непрекидно се развивал во текот на времето од XI до XIV век.

Според констатациите на Карабинов најстар тип, односно најблизок до првобитниот Климентов превод, треба да биде Шафариковиот триод од XII век, кој се одлукува со елементи на длабока древност. Тој одговара на третиот тип грчки триоди. Тоа е полн триод, составен од посен триод и пентикостар. Во него е сочувана полноќната служба на Велипеток, што постоела во најстаро време, а во грчките ракописи веќе ја нема: во неа има 6 тропари и 2 седални, сосема непознати за грчките ракописи. Меѓу трипеснеците за 40 — цата има делови од непознати трипеснеци, потоа цела низа на стихири и седални кои всушност се подражавања на аналогни песнопенија од св. Теодор што, исто така, не се сочувани во грчките ракописи. Меѓутоа, во Шафариковиот триод има и песнопенија од крајот на IX и почетокот на X век. Така »На хвалитех« на Велипеток е запишана стихирата Дрѣманиемъ непригазномъ, што му припаѓа на Лав Мудри. Во овој триод самогласните и подобните се дадени во трипеснецот, што е одлика, по мислењето на Карабинов, на првата словенска редакција.

Втор по старост е триодот на московската Типографска библиотека бр. 137 од XII век. Тоа е стара руска копија на првиот словенски триод. И овој триод е полн, односно ги има двата дела.

⁵ Московски синодален триод бр. 319, сега во Гос. истор. музей, Москва: М. В. Щепкина, Т. Н. Протасьева, Л. И. Костюхина, В. С. Гольшенико, Описание пергаменных рукописей Государственного исторического музея, Археографический ежегодник — 1964, АН СССР, Москва 1965, стр 149—150.

По својата структура тој одговара на вториот грчки тип во кој најмалку се сочувани оригинални седални и стихири на св. Јосиф и Теодор и подражателни на нив. Поаѓајќи од овој факт, Типографскиот бр. 137 следува да се смета за постар дури и од Шафариковиот. Меѓутоа, текстот на самогласните е правен директно по грчкиот оригинал што доведува до поинаква констатација.

По Типографскиот триод може да се стави Орбелскиот Fп I. 102 од XIII век и Погодинскиот бр. 40 од XIII век. Орбелскиот содржи, иста така, и посен и цветен триод. По својот состав тој е близок до претходните два триоди, бидејќи во него се сочувани голем број карактеристични седални и стихири на св. Теодор. Но од друга страна, во Орбелскиот триод има и доста нови песнопенија во службите на Страсна седмица. Покрај тоа, во составот на триодот внесени се паримии и голем број статии од црковниот устав. Материјалот од овој триод е распореден како во четвртиот тип грчки триоди. Во преводот на Орбелскиот триод видливи се неколку слоеви. Во прв ред доаѓаат места со значителни поправки во преводот во однос на Шафариковиот триод.

Погодинскиот триод бр. 40 до Ваја недела по својата структура претставува блиска копија на Орбелскиот триод. Статии од црковниот устав во овој триод нема. Почнувајќи од Ваја недела Погодинскиот се приближува кон Ефтимиевиот вид триоди. За него може да се каже дека претставува преоден степен меѓу старите словенски триоди и новата Ефтимиева редакција.

Веднаш по Погодинскиот и Орбелскиот, Карабинов го поставува Синодалниот бр. 319 од XII век и Софискиот бр. 84 од XIV век што се употребувале во стара Русија. По својот план овие триоди одговараат на еден поранешен вид грчки триоди кои исто така имале подобни по седалните, но утринските самогласни се наоѓаат по трипеснеците. Преводот е понов и поубав отколку во Орбелскиот, а се одликува и со поголема точност, иако негде — годе се сретнуваат неточности и грешки во преведувањето.

Приложениот преглед на словенски триоди, направен спрема Карабинов, ја прикажува состојбата почнувајќи од IX па сè до XIV век. По својот архаичен состав словенските триоди заостанале зад грчките триоди, и покрај тоа што во меѓувреме се правени повеќе обиди за исправка на текстот. Тие обиди биле резултат на поодделни спорадични настојувања, а не на едно општо и опстојно разгледување на триодните текстови и нивно планско

споредување со грчкиот оригинал. Како резултат на ваквата положба, одделни делови во триодот биле направени добро, а текстот на другите делови изобилувал со неточности и грешки. Со тек на времето бројните прешишувачи допринесувале бројот на грешките и неточностите да се зголеми што резултирало создавање на многубројни варијанти на еден ист текст. Оваа текстуална разновидност во старите ракописи довела до акција за ревизија на текстот преку споредувања со последната грчка редакција. Таа акција се припишува на реформаторската дејност на бугарскиот патријарх Ефтимие⁶ во последната четвртина на XIV век. Кога точно биле направени поправките на текстот не се знае, но се знае дека новата редакција одговарала на петтиот тип грчки триоди во кои нема неделни канони со содржина од ерусалимските почетни песнопенија. Во овој превод останал единствено канонот за блудниот во втората недела на постот. Ефтимиевиот текст на посниот триод доаѓа до Лазарева сабота, а службата на Страсната седмица заедно со пентикостарот го сочинуваат цветниот триод. Во ваков облик влегол триодот и во првото печатено издание во Краков 1491 година и од тогаш, со повремени ревизии на текстот, се препишувал во киевските и московските, а потоа и во унијатските почаевски и лавовски изданија.⁷

Вакви сознанија за словенскиот триод и неговиот развиток беа присутни во славистичката наука до најново време, бидејќи немаше други обиди за работа на оваа материја.

По Првата световна војна во Русија престана работата на богословската наука, а во другите православни земји никој не се занимавал со тој литургиски проблем. Дури во времето по Втората световна војна, по ослободувањето на Југославија, во рамките на една широка акција што се започна со цел систематско регистрирање и опишување на словенските ракописи во нашата земја, како и аналогната работа на славистичката наука во други земји, особено во Бугарија и Чехословачка, откриен е прилично голем број на стари триоди. Овие новооткриени ракописи даваат подлога за ревизија на конструкцијата од Карабинов, односно за прецизирање во рамките на проблемот што се поставува во однос на редакторските акции и нивната хронологија.

⁶ А. П. Сырку, Къ исторіи исправления богослужебныхъ книгъ въ Болгаріи, т. I 1899, Спб.

⁷ Види: Карабинов, 230—243.

Од ова гледиште, во еволуционата историја на текстот, покрај познатиот факт за бескрајната варијабилност на ракописните текстови во рамките на личната, несвесна или свесна интервенција на секој препишувач во однос на литургиските книги, треба да се нагласи посебното значење на структурните измени, бидејќи структурните варијанти во службите содржани во ракописните или печатените текстови стојат во тесна поврзаност со црковните типичи. Секоја измена во типикот, односно во црковниот устав, предизвикува промени во структурата на службите, што значи дека структурните варијанти во службите не претставуваат индивидуални, самостојни интервенции на писарите, туку создаваат еден одреден и утврден тип којшто вредел одредено време како канонско правило на одредено подрачје. Еволуцијата течела од едноставната структура на обичната служба кон посвечена и покомпликувана служба, што налагало вклопување нови делови на поедини места. Новите песнопенија се поставувале на различни места во вечерната и утрената, или постојните веќе песнопенија се преместувале во комбинација со новите црковно-поетски состави. Секоја таква измена морала да биде предизвикана од посебни историско-црковни причини. Гледани така, структурните измени во текстовите на литургиските книги, посебно во триодот, во секој случај, претставуваат значајни хронолошки пресеци и во оваа смисла ги фиксираат главните временски рамки во историјата на текстот, а според тоа и во сите негови елементи: почнувајќи од фонетиката и граматиката, па сè до синтаксата и стилистиката. Токму затоа, можеме да констатираме дека славистичката наука сè уште не добила едно комплетно дело во кое студиозно и целосно ќе се проследи историјата на јужнословенскиот триод. Ваквата положба се објаснува и со фактот што не се сочувани стари триодни текстови, освен Битолскиот триод од XII век; и второ, што по самата структура триодот бил постојано во развој, така да помладите текстови од XIII век не давале достатна гаранција дека првобитниот старословенски текст бил соодветен на нивниот текст. Интересно е да се забележи, дека развојот на триодниот текст продолжил дури и по излегувањето на првите печатни јужнословенски триоди во 1561 година. Така на пример, во Скадарскиот триод⁸ не го наоѓаме поменот за Григорие Палама (службата за него ја напишал па-

⁸ Триод посен, печатен во Венеција 1561 од Винценц Вуковиќ, го печател Стефан Скадранин, Народна библиотека Србије — Београд, И 62.

тријархот Филотеј во втората половина на XIV век), таа служба е внесена во покасните руски печатени изданија чие дополнување е направено според грчките изданија.

Првиот словенски превод на триодот настанал во рамките на преведувачката дејност на словенските просветители, браќата Кирил и Методија. Кон ова упатуваат податоците содржани во XV глава на Константиновото житие каде се вели дека биле преведени сите литургиски книги меѓу кои спаѓа и триодот. Нашите сознанија за историјата на словенскиот триод ги дополнува охридскиот архиепископ Теофилакт (крај на XI — почеток на XII век), кој во своето Опширно житие на Климент Охридски⁹, напишано на грчки јазик, вели дека св. Климент пред својата смрт († 916 година) им направил подарок на своите верници со тоа што на работата на Кирил и Методија го додал и преостанатиот дел од триодот, односно делот од Томина недела до Педесетницата. Таа иста традиција ја продолжува и архиепископот Хоматијан (1217—1234 г.) во Краткото житие на Климент¹⁰, тврдејќи дека »свѣщеннаа пѣнѣа писанием прѣдаде«, што секако се однесува на Климентовиот превод на триодот што го завршил непосредно пред својата смрт. Науката ги прифатила овие сведочења како историски факт. Бидејќи Климент, според податоците дадени во неговите житија, непосредно пред својата смрт го додал на словенскиот превод на триодот делот што недостасувал, логично е да се заклучи дека пред тоа веќе бил готов преводот на посниот триод до почеток на цветниот триод од Лазарева сабота до Томина недела. Очевидно е дека тој прв превод е направен за време на Моравската мисија на браќата Кирил и Методија. Може да се претпостави дека тој прв превод останал недовршен поради жестоките прогонувања на словенските просветители и нивните ученици во Моравија и Панонија. Кој го направил тој превод во Моравија, не се знае. Не е исклучено дека тоа можел и таму да го стори Климент и дека токму поради тоа сакал на крајот од својот живот да ја доврши големата литургиска работа што останала несвршена. Меѓутоа, и во тој случај ако Климент — во смисла на Теофилактовото сведочење — пред својата смрт го превел само преостанатиот дел на триодот по Томина недела. Мораме да претпоставиме дека тој при тоа морал да направи

⁹ Теофилакт, Климент Охридски, превод од грчки оригинал, увод и белешки од А. Милев, Софија, БАН, 1955.

¹⁰ А. Милев, Житие на св. Климент Охридски, Софија 1961.

редакција на целиот претходен првобитен превод на првиот дел. При тоа, природно, требало да воведат некои нови песнопенија што настанале во времето меѓу Моравската мисија и моментот на неговата претсмртна работа, посебно прекрасните стихирни на неговиот современик, византискиот цар Лав Мудри (+ 910 год.), пример — Дрѣманием моудримъ. Од тоа гледиште, имаме потполно право, најстариот превод на словенскиот триод да го сметаме како Климентов триод.

Словенскиот триод, следејќи го во својот развојот грчкиот триоден текст, чија историја уште не е сосема прецизно и дефинитивно расветлена ни во однос на авторите на песнопенијата ни во хронолошките одделни редакторски зафати, претставува за славистите загатка што треба допрва да се решава. Некои елементи од првиот словенски триод, како што набележавме, се познати. Меѓутоа, тоа што го знаеме е многу малку за расветлување на полниот развој на текстот во постариот период до фиксирањето на таканаречената Ефтимиева редакција во печатените изданија.

Меѓу многубројните ракописи на посен и цветен триод, што денеска ни се познати, паѓа во очи големиот број на најстари ракописи од јусовска редакција, посебно македонски. При тоа, нужно е да се подвлече големото значење на специјалните студии посветени на најстарите текстови и тоа на Битолскиот триод од XII век (Јордан Иванов во Български старини изъ Македонија, Софија 1931 година) и најновото откритие на еден голем фрагмент од стар словенски триод од XI век (опис на Хр. Кодов во Климент Охридски 916—1966, Софија 1966 година, издание БАН), како и податоците за Македонскиот триод од почеток на XIII век што се чува во ЈАЗУ IV^d 107, Загреб (опис на В. Мошин во Кирилски рукописи Југославенске академије, I дио, Загреб 1955).

Треба да се потцрта заслугата на Х. Кодов за проучување еволуцијата на словенскиот триоден текст, бидејќи тој направил интересно споредување меѓу новооткриениот фрагмент од посен триод и Орбелскиот триод со кое покажал дека има полно совпаѓање меѓу текстовите на овие два триода. Тоа упатува кон сознанието дека Орбелскиот триод во основа го сочувал истиот превод и припаѓа, по мислењето на Кодов, кон истата редакција. Меѓутоа, Орбелскиот триод, без секако сомневање, претставува

покасна редакција, бидејќи во него се вклучени: велико славословие, паримии и пошироки упаства од уставот, што значи дека Кодов дава само материјал за проучување.

Благодарение на фактот што во Скопје постојат неколку големи збирки на триодни ракописи (оригинали, микрофилмови, фотокопии на цели или на поедини делови од триоди) во Архивот на Македонија, Институтот за македонски јазик и Народната и универзитетска библиотека, имавме можност преку нивното проучување да дојдеме до извесни нови сознанија во однос развитокот и еволутивниот пат на словенскиот триод.

Прегледаните јужнословенски ракописни текстови на словенскиот превод на триодот (околу 60 споменици од целата средновековна епоха на нашата писменост, почнувајќи од Кодовиот старословенски фрагмент од XI век, до ракописите од почетокот на XV век и некои помлади ракописи од XVI век) — како и најстарите јужнословенски печатни триоди, јасно ја покажаа постапната структурна еволуција на целиот овој богослужбен циклус. И покрај познатит факт за правописната и синтаксична варијабилност на текстот во ракописите, тука сепак се izdelуваат неколку структурни типови, во чии рамки повеќе или помалку еднообразно се распоредени самогласните и подобните стихири, седалните, кондаците со своите икоси и другите песнопенија. Сите овие во однос на текстот, се поврзуваат со едната или другата традиција на првобитниот текст кој, во текот на многубројните разновременски препишувања и спонтаните интервенции на писарите, изгубил јасност во смислата, односно во желбата за поголемо прилагодување на слободниот превод кон формализмот на грчката фразеологија во оригиналот. Меѓутоа, во структурата на сите овие текстови и покрај индивидуалните интервенции на поодделните препишувачи, можат да се изделат елементи што упатуваат кон попрецизно групирање на триодите, бидејќи секој редакциски зафат посведочен е од група текстови. Тоа јасно се гледа од следниот наспореден преглед на службата за сиропусна недела:

Љвота вечер

На Ги възвах: 9 стихири 3
воскрени и стих. гл. 6 сам.
— Идань из рата изгонитсѧ
— Слънце лѹчи скри
— Изгнанъ бысть Идань из
рата

Еъ сѧв. сырнѧа вечер

На Ги възв. стихиры възкрѧс.
по юдиноци и триоди по 2
— Изгнанъ бысть Идань
— Слънце лючѧ своѧ скрѧи
— Созданъ бысть Идань
прѣчистыма роукама

Е сѧв. вечер

На Ги възв. 9: 3 воскрс. и
по Иданѣ гл. 6
— Слънце лѹчѧ скри
— Изгнанъ бысть Идань
— Сѣде Идань прѣмо рата
— Слава и нинѣ — богород-
дичен.

На стиховно: воскресна 1, таже
— Оувѧ мнѣ Идань плачѧ
выпиташе
— Сл. и н.: Бще дѣво, ра-
доуи се оврадована, тебе бла-
жии

На стиховно:
— Оувѧ мнѣ, Идань пла-
чѧщесѧ глаголаше

На стих.: Еъ октоихѣ, таже
— Оувѧ мнѣ, рыданиемъ
възъываше
— Подвигъ добродѣтелины
отъвръзесѧ
— Сл. и н.: Богород., дроу-
ги гл. 3 — авѧ за-
коноу црствениемъ божиемъ
приемше ревнителне

Заутра: на Гь Бь троп.
воскр.

Канони воскр. оба. сиропус.
— Ирм. — Ико по соухѹ
ходивъ
— Приде доуше моѣ оубога
и т. н.

Еъ нед. сырнѧа

Канон гл. 6
— Ико по соухѹ ходивъ
— Приде доуше мога оубога
и т. н.

Заутра: Бь Гь, троп., седа-
лен

Канони:
— Ико по соухѹ ходивъ
— Приде доуше ми оубога
и т. н.

Суб. сиропѹсна вечер

На Ги взв. 8: вскр. 3 и въ
Триоди самогл. гл. 6

— Изгнанъ высть Ядамъ из
рая

— Сльнце лоуче скри

— Създанъ высть Ядамъ
прѣчистима роукама

— Гл. и н. Богородичен
гласа

На Ги взв:

— Зиждитель мой Господь

— Одеждаъ боготканья

— Раю всечьстны

— Глава — Сѣде Ядамъ

Изгнание Ядамово — Суб. веч.

Стих. осмогл. 6 и триоди 4

— Создатель мой Господь

— Одежди боготканья

— Раю всечьстны

— Ядамъ изгнанъ высть

— Глава: Сѣде Ядамъ
прямо рая

— И нинѣ: богородичен гласа

Еъ литии стихице обичниѣ

Глава: Сльнце люча скри

На литии: самогл. светаго

Глава: Сльнце лоучи скри

И нинѣ: Таинственно воспѣ-
ваетъ

На стиховно: стхры вскр-ны
дрюга стихра гл. 5:

— Оувы инѣ, Ядамъ пла-
чаще се глаголаше

На стиховно:

Изгнанъ высть Ядамъ из рая

Богород.: Творецъ и избави-
тель

На стиховно: осмогласна

Гл. и н.: Богородичен

Глава : Изгнанъ высть
Ядамъ из рая снѣдно

Е нед. на утр. Бъ Гъ троп.
вскрсен и Бци. По стихо-
логии сѣд. воскрени, таже
дрюга стихологита. Ка. 19.
Хвалите рави Га. И потом
ипакон на глас великы. И по
семь глаголемъ стефаны, таже
вугелию воскрѣсно. Поюмъ
канѹна 2:

— Ико по соуху

— Приде доуше мога оубогага

На утрени: почеток и упат-
ства исти како во печатн.
триод

Канон: Октоиха и триоди

— Ико по соуху

— Гряди доуше мога

На утрени: Бъ Гъ, тропар
воскрес вуглию Вос-
кресение Христово. Покаяния
отверзи . . .

Канон воскр. и сен Христо-
фора протосинкритя:

— Ико по соуху

— Гряди доуше мога стра-
сная

ЈАЗУ IV ^d 107	Шафариков триод XIII в.	Орбељски триод XIII в.
Сѣдalen: Ёъ ѡдолѣ плачев- нѣмь	Сѣд: Ёъ ѡдолѣ плачевнѣ	Сѣд.: Ёъ ѡдоли плачевнѣ
Кондак: Прѣмѡдрости на- ставниче	Конд.: Прѣмѡдрости наста- вниче	Конд. Прѣмѡдрости наста- вниче
Свѣт. завистиѡ, Спасе мои в ран пици свѣтомь	Свѣт: Подобен. Нево звѣ здами — Ядамь плакашесѡ сѣдѡ прѣдъ пицесѡ	Икос: Ендѣ Ядамь аггла из- ринѡвша
На Гѡ с небес: воскресо		
На стиховно: в Триоди гл. 6 — Сѣде Ядамь прѣмо рѡг, своеѡ наготѡ плакашесѡ Гл. 2: — Приспѣ врѣмѡ доуховниѡхъ подвигѡ, начѡ- токѡ на демони повѣда	Стихиры гл. 2, самогл. — Пощение възлюбимѡ еже ны есть исправленю мати — Начнѣмь людие непорочно пощение, еже есть доушамѡ спасение	На хвалитѣхъ: Ёъ Октоихѣ н на Ядама: — Ядамь рѡг изгонитсѡ пицѡ приемь яко прѣслоу- шникѡ — Сл. и н.: Прѣвѡгосло- венна И чтемъ же поощение прѣпо- добнаго отца Теодора Стоу- дита

— Сѣдалиен: въ юдолѣ пла-
чевнѣ
— Сл. и н.: Прѣчистаѣ Бѣца
Дѣво

Сѣд.: Изгнан выст Ядам
Оудивн сѣ Ивснѣ

Сѣд.: Изгнан высть Ядам
— Сл. и нынѣ време добро-
дѣтели
— И н.: Не оумолчим ни-
когда Бѣце

Конд.: Прѣмоудрости настав-
ниче

Кондак: Прѣмоудрости наста-
вниче

Конд.: Прѣмоудрости наста-
вниче

Икос: Бидѣ Ядамъ ангела

Икос: Сѣде Ядам тогда и
плакаше

Икос: Сѣде Ядам тогда и
плакася

Свѣтила: Дроуга стѣра
выскрѣсна

Светилн подоб. Духовно
все . . .
— Бѣ разумѣ ма вывша
— Словесъ вражнхъ не
оустрашихса

Скраспости: воскресна
— Слава: Заповѣдь твоѣ Ги
И н.: Изгнана вывша Ги из
рая

На хвалитѣ Га: стѣры воскр.
таже стѣра гл. 8 самогл.:
— Приспѣ врѣме духовныхъ
подвигъ
— От. исходъ, Слав., стѣр.
из агльска родовска и на Бо-
городичен: Прѣблагословенна
юси Бѣце

На хвалитѣ:
— Оувн мнѣ Ядамъ рыда-
ниемъ
— Подвигъ добродѣтели
— Ядамъ отъ рая
— Приспѣ врѣмѣ

На хвалитѣхъ: осмоглас. воскр.
4 и вост. 1,
— Оувн мнѣ, Ядамъ рыда-
ниемъ возопи
— Поприце добродѣтели
отверзеса
— Ядам из рая изгонится
— Приспѣ време духовныхъ
подвиговъ

Я на блаженныхъ поюмъ въ
оухтоихѣ, въ трноди гл. 3

Анализирајќи го распоредот на стихирите и другите податоци за видот на песнопенијата презентирани во приложената таблица го констатираме следното:

Триодот ЈАЗУ од првата половина на XIII век има, очевидно, најстар текст, едноставен по структура — обична воскресна служба со песнопенија од триодот што се ставени во редоследот на октоихот на место на соодветните обични состави од минејот. »*На Господи возвах*« — три стихири што се пеат по два пати; »*на стиховно*« — една стихира што се пее по воскресните; *на утрена* — обичен воскресен тропар; канони — двата се воскресни и еден е посен; по VII — та песна седален од триодот; кај *светилните* — додаден е еден посен; стихири »*на хвалитех*« — само воскресни; бидејќи нема велико славословие, има посни стихири »*на стиховно*«. Значајно е што ни едно песнопение не се повторува во различните делови на службата, што, секако, морало да одговара на првобитниот текст на грчкиот оригинал.

Шафариковиот триод од средината на XIII век уште ја следи едноставната структура на Триодот ЈАЗУ, но поедини песнопенија од првобитниот текст ги заменува со свои, односно со нов, свој превод на истата грчка предлошка. »*На Господи возвах*« на трето место поставува нова стихира »Создан бысть Адам пречистима ржкама«; првобитната трета стихира »Изгнан бысть« ја преместува на местото на првата стихира, а неа »Адам из раи изгонит сѧ« (со иста содржина) ја изостава. Кај *светилните* прво ги наведува обичните од октоихот, а потоа на местото на »Завистию, Спасе мои« поставува нов превод на една од стиховните стихири »Адам плакаше сѧ, седе пред пиштею«. На *стиховно* ги заменува двете првобитни стихири со други, коишто претставуваат варијанти на втората стихира за вредностите на постот. Овие две последни стихири не поминуваат во подоцнежните редакции на триодот, само стихирата »на Господи возвах« »Создан бысть Адам пречистима ржкама«, била прифатена во третата редакција што ја содржат текстовите од првата половина на XIV век, како што е Триодот на анагност Георгие од околу 1330 година и некои други.

Орбељскиот триод структурно ја претставува втората редакција: воведува посвечен тип на служби со пеење на »велико славословие« поради кое отпаѓаат утринските стихири »на стиховне«. Затоа, еден дел од нив се префрла во состав на хвалитните стихири, а друг дел во деловите на вечерната. Структурата на

Орбелскиот триод, без сомневање, правена е врз основа првобитната редакција на ЈАЗУ. »На Господи возвах« Орбелскиот ја става првата стихира од ЈАЗУ »Адам из раѡ изгонитсѡ?« како прва по воскресните стихире »на хвалитех« — ја преместува втората, а третата ја поставува на местото на втората; на трето место ја пренесува првата стихира од утрешките седални во ЈАЗУ »Седе Адам према раѡ«. »На стиховно« во вечерната по стихирата од ЈАЗУ »Уви мене Адам риданием взиваше« (друг превод), како втора ја става »Подвиг добродетелни отверзесѡ« — нова варијанта на втората стиховна стихира од ЈАЗУ »Приспе време духовних подвиг«; и »на слава и ныне« — покрај богородичниот има нова стихира »Славу[и] закону царствием божием приемше ревнителие«. По кондакот воведува икос »Видѣ Адам аггела низринува« (кој поминува во следната редакција). Светилниот останува ист, првобитниот од ЈАЗУ, »Завистию Спасе мои в раи пищѡѡ«, кој во подоцнежната редакција се заменува со друг. Во »*хвалитните стихире*« по воскресните ја уфрла првата вечерна стихира од ЈАЗУ »Адам из раѡ изгонитсѡ пищѡ прием«, а на крај дава препорака за читање на поученија од преподобниот Теодор Студит и податоци за часовите. Во овие текстови се наведува и текстот на паримиите.

Редакцијата на Орбелскиот триод ја повторуваат (со одделни варијации во редоследот на стихирите, односно во варијанти на преводот) многу ракописи од XIII-от век, како што се Копитаревниот, Хлудовиот триод и други.

На крајот на XIII век и почетокот на XIV век создаден е еден вонредно интересен текст, тоа е Триодот на Југословенската академија бр. IV д — 4 — прв дел од еден текст создаден од два одделни ракописи: Посен триод пишуван на пергамент кон крајот на XIII век или на почетокот на XIV век, и Цветен триод пишуван на хартија со водени знаци од првата четвртина на XV век. Цонев го датира Посниот триод од XIII век, Илински — XIV-ти, проф. Мошин — крај на XIII — поч. на XIV век. Sprema записите во Посниот триод се гледа дека ракописот се наоѓал во Македонија, во Лешок (во Загреб дошол од збирката на Верковиќ), значи најверојатно е дека е создаден во Македонија веќе во времето на Милутиновото освојување на Македонија. Од гледна точка на структурата овој ракопис има посебно значење, бидејќи во него текстот на Посниот триод веќе е одделен од текстот на Цветниот триод, а особено поради 34-те поученија за великопос-

ните недели, почнувајќи од митарот и фарисеот до V-та недела на постот (Меѓу нив »Недѣле $\bar{\Gamma}$ поста Написаниѹ о избивнь-ныхъ Бл'гарѣхъ крстианъ въ светыѹ poste за месеца неидение«). Овој текст ја следи структурата на Орбелскиот триод »*На Господи возвах*« има три стихирѣ »Слънце лоучи скри«, »Изгнан бист Адам из раѣ« (двете од Орбелскиот) и »Създанъ бист Адам прѣчистима рукама (трета стихира од Шафариковиот) »*На стиховно*«: »Оувы мнѣ, Адам плачеше се глаголаше« (ЈАЗУ и Шафариковиот; Орбелскиот има друг превод — рыданиемъ вызываше) и »Подвигъ добродѣтелные« (од Орбелскиот). *Канонот* е ист со ист седален »Въ юдолѣ плачевнѣ«, кондак и икос »Прѣмудрости наставниче« и »Видѣ Адамъ аггела« Светилниот е друг: »Адамъ сѣдѣ плакаше се предъ пищею« (Шафариков). »*На хвалитех*«: »Зиждитель мои и Господь« и »Одежди боготканиѣ« (тоа се две нови стихирѣ кои подоцна преминуваат во трновската редакција во третата четвртина на XIV век како две први стихирѣ »на Господи возвах«) и »на слава« е »Приспѣ време духовнихъ подвигъ« (последна стихира на утринската стиховни во ЈАЗУ, која преминува и во покасните редакции). Не ни се познати постари српски ракописи на посен триод, затоа можеме да заклучиме, со голема веројатност, дека ракописот на ЈАЗУ IV^d — 4 ја претставува баш почетната српска варијанта, изработена во почетокот на XIV век во Македонија врз основа на претходната македонска редакција одразена во Орбелската верзија.

Третиот структурен тип се јавува во XIII век во две варијанти српска — во Триодотот на анагностот Георгие од 1330 година, во српскиот Триод на Белградската народна библиотека од 1328 година; и во Бугарија — во Триодот Сирку 13. 1. 4. од средината или третата четвртина на XIV век што прави премин кон Ефтимиевата редакција. Во овој структурен тип службата со »велико славословие« издигната е на »полиелејна служба« со пеење на 19-та катизма, што изречито се наведува во уставните упаства во почетокот на утрената. Во однос на текстот, српската варијанта, преку претходната српска верзија на IV д — 4, очигледно е дека зависи од Шафариковата верзија на првобитната редакција. Стихирите »на Господи возвах« ги повторуваат во ист редослед стихирите од Шафариковиот текст заедно со посебната стихира »Создан бист Адам пречистима рукама«, која не доаѓа ни во Орбелската редакција ни во покасната светогорска, т. и. Ефтимиева редакција. Стихирата »*на стиховно*« наведена е во старата

варијанта »Уви мене, Адам плачаше се глаголаше« (не е »риданием« како во Орбељскиот и во покасната редакција). Кондакот е »Прѣмудрости наставниче«, и икосот »Видѣ Адамъ аггела«, преземени од Орбељската редакција. Икосот »Видѣ Адамъ аггела« не преминал во трновската редакција. Светилниот е изменет, ставена е само втората воскресна стихира. »*На хвалитех*« по воскресните стихирите ставена е втората утринска стиховна од ЈАЗУ »Приспѣ време духовних подвиг«, која поминала и во последната редакција.

Бугарската варијанта од полиелеен тип, во ракописот Сирку 13. 1. 4. од средината или третата четвртина на XIV век, развијќи го Орбељскиот тип, исто така се потпира на традицијата на првобитниот текст од ЈАЗУ. »На Господи возвах« повторно на прво место ја поставува стихирата од ЈАЗУ »Адамъ из раѣ изгонитсѣ«, но на второ место ја преместува хвалитната стихира »Приспѣ врѣмѣ доуховних подвигѣ«. »*На слава*« поставува нова варијанта на првата хвалитна стихира »Сѣде Адамъ прѣд пищѣ, раискожѣ«. »*На стиховно*« ја преместува третата стихира »на Господи возвах« од ЈАЗУ »Изгнан бист Адам из раѣ«, со ист богородичен како во ЈАЗУ »Богородице дѣво«. *На утрена* — »*обична агрипни*« — На Богъ Господѣ тропар воскресен, стихологии и »полиелео« и т. н. *Канонот* е ист со ист седален и кондак, но зад него поставува три икоси: »Сѣдѣ Адам тогдѣ«, »Видѣ Адамъ аггела« и »Дрѣва прѣклон шѣ сѣ. Светилниот е ист — »Завистиѣ, Спасе мои«. »*На хвалитех*« по воскресните стихирите ги преместува орбељските вечерни стиховни стихирите »Оуви мнѣ, Адам рыданиемъ възиваше« и »Подвигѣ добродѣтелѣи«, кон кои »на слава« ја додава »Приспе врѣмѣ« и »на нинѣ« — »Прѣблагословенна ѿси«, по што следи »славословие велико« и отпуст со упатства за »Блажена« на литургија.

Ракописите од XIV век со кои сега располагаме, сведочат дека светогорското реформаторско движење од средината на тоа столетие оставило траги во различните варијанти на редакциските зафати врз текстот на триодот. Во третата четвртина на XIV век се создава нов, уште посвечан структурен тип на бденија со внесување на стихирите »на литие« во редоследот на вечерната и со нов распоред на старите стихирите. Овој тип е претставен во бугарскиот ракопис Титов бр. 1983 од третата четвртина на XIV век. Овој триод во својот најголем дел се сложува со структурата во печатниот триод, која очевидно претставува негова ре-

дакциска преработка, а бидејќи токму текстот на Титов скоро наполно ист се повторува во низа ракописи од XV век, а со мали измени и во XVI век, треба да се мисли дека токму во него била фиксирана трновската редакција на патријархот Ефтимие. Тука службата е квалификувана како бдение. На почеток има »Блажен мџжъ«. »На Господа возвах« поставени се три стихири: »Зиждитель мой, Господъ« (прва хвалитна стихира во српскиот Триод IV д—4), »Одеждѣ боготканѣ« (втора хвалитна стихира во IV д—4), »Раю всечѣстни« (нова) »на слава« »Сѣде Адамъ прѣмо раѣ« (последна стихира »на Господи возвах« во Орбелскиот, а утринска стиховна во ЈАЗУ). »На литие« по обичните воскресни стихири »Слънце лючѣ скры« (во сите претходни текстови е стихира »на Господи возвах«. »На стиховно« по воскресните стихири »на слава« е »Изгнанъ быст Адамъ из раѣ« (во сите претходни текстови »на Господи возвах«) и богородичен »Творецъ и избавитель мой«. *На утрена:* На Богъ Господъ тропар воскресен, на прва стихологија воскресен седален на гласот... — Полиелео, и аще хоцещи глаголемъ сѣдален, сирѣчь ипакои, и абие степена на радѣ гласу, прокимен гласа. Всѣко дыхание. Евангелие воскресно. Псалом .N̄. Слава глас .Ӣ. Покаанѣа отврѣзи ми... Инъ богор. на спасениѣ стѣзы, таже, глас .З̄. Помилоуи ме Боже... множество сѣдѣльных (нов дел). Таже канони .Г̄. : въ октосѣ и въ Триоди на .С̄. »Ирмос« »яко по соуху ходивъ израиль«, »Гради доуше мои« и т. н. (како порано). Седален е »Изгнанъ бистъ Адамъ из раѣ« и богородичен е »Оудивисѣ Иосиф (ново). По обичниот кондак »Прѣмѣдрости наставниче« следи икос во нова варијанта »Сѣде Адамъ тогда и плакаше«. *Светилниот* е подобен на »Духовно все« — Въ разоумѣ ма бывша« и »Словесъ вражиихъ не оустрашихѣ« (ново). »На хвалитех« е »Оуви мнѣ риданиемъ Адамъ възоупи« (порано во вечерните стиховни), »Подвигъ добродѣтелѣи« (вечерно стиховно), »Адамъ из раѣ изгонитѣ« (во Орбелскиот »на хвалитех«, во ЈАЗУ — »на Господи возвах«) и »Приспѣ врѣмѣ« (во IV д—4 »слава на хвалитех«, кај анагностот Георгие — прва стихира »на хвалитех«, во ЈАЗУ последна стихира од утринските стихови). Истиот текст го има и во ракописот од XV век Посен и цветен триод на СМ М 6—7, потоа во бугарскиот Триод Сирку 13. 1. 18 од третата четвртина на XVI век, а со мали измени и во Триодот од Жеравна Сирку 13. 1. 19. од средината на XVI век.

Печатниот текст (за жал не располагаеме со првото Краковско издание од 1491 година) внесол сосема мали измени во оваа редакција. »На Господи возвах« додадена е уште една стихира »Адамъ изгнан быст«, кај седалниот на канонот променети се »слава и нине«: »Нине време добродетелеј« и »Не умолчиш никогда«. Променет е и ексапостиларот: по воскресниот — »слава« »Заповѣди твои Господи« и »Изгнана бивша Господи из река«. Стихирите »на хвалитех« се исти како во трновскиот од XIV век.

Овие заклучоци донесени на основа споредувањата за сиропусната недела наоѓаат свое потврдување и во анализата на останатиот дел од текстот, со извесни резерви доколку се работи за деловите од триодот со битни разлики во својата структура, како што се службите во »четиридесетницата«, во страсната седмица, во светлата седмица и во цветниот триод од Томина недела до педесетницата. Натомошните споредувања меѓу најстарите сочувани словенски триоди од една страна и печатениот триод од друга страна, покажуваат очигледни разлики и по прашањето на празнувањето празникот на православието. Така, триодите ЈАЗУ IV д — 107, Шафариковиот, Орбељскиот и некои други не го означуваат овој празник. Во саботата вечер на првата недела од постот »На Господи возвах« поставуваат само по три пророчески стихире. Печатениот триод овие стихире ги префрла во службата на повечерието по канонот, а на нивно место поставува стихире посветени на празникот на православието за кои е карактеристично славењето на царот. Понатаму, споменатите стари текстови за четвртата недела на постот имаат служба без специфични особености. Во нив не е назначен поменот на Јован Лествичник, додека печатниот триод има служба посветена на овој светец. Од друга страна, не можеме да најдеме елементи што би упатувале на мислењето од Карабинов дека оваа недела била посветена на севастиките маченици. Содржински оваа служба се потпира на крстопоклоната седмица со стихире и тропари посветени на крстот и со покајнички мотиви (за блудниот, за паднатиот во разбојниците и сл.). Во Посниот триод АМ М-II-1¹¹, триоден ракопис до Ефтимиевата редакција, од третата четвртина на XIV век, оваа недела има наслов:

¹¹ Види: В. Мошин, Словенски ракописи во Македонија, кн. I, Скопје 1971, оп. 32.

Нед. Д. срѣдопостъѣнїа неделѣ въ неи же и поет сѣ въ минеи, слоужба светаго Іωанна Лѣствичника веч(ер) на бѣдѣни ꙗкоже и въ всѣхъ минѣвшихъ неделѣхъ на оутрѣни ꙗбычно: канони въскрѣсни и въ минеи на хвалите, по въскрѣсныхъ стихерахъ речемъ стих(ири)глас .ā. с(ти)хъ въскрѣсни г(оспод)и б(ож)е мои да вънесет сѣ рѣка т(воѣ) . . .

Бидејќи во Орбелскиот триод, кој ја претставува последната варијанта на старата редакција, а спаѓа во средината на XIII век, уште ја нема службата за Јован Лествичник којашто веќе ја наоѓаме наведена во ракописот АМ М-II-1 (наполно исто и во ракописот на Скопската митрополија Посен триод СМ М-7-8¹² од почетокот на XV век), јасно е дека оваа служба била воведена или во втората половина на XIII век или во првата половина на XIV век. Бидејќи баш првата половина на XIV век претставува време на најсилниот развој на аскетско-мистичното движење наречено исихазам, којшто нарочно се развива на Атос и се манифестира со воведување на построгиот Ерусалимски типик во почетокот на XIV век, треба да се претпостави дека ова фиксирање на поменот за Јован Лествичник, најголем авторитет на тогашната византиска аскетика, било направено токму во тоа време. Воедно, забележително е, дека во овој временски период настануваат и голем број словенски ракописи на Јовановата Лествица и Паренесиси на Ефрем Сириин.

Предвид изложеното следува ново групирање на триодите по структурни типови.

Најстариот структурен тип го претставуваат Посниот и Цветен триод ЈАЗУ IV^a 107 и Шафариковиот текст. Двата ракописи се полни триоди без поделба на посен и цветен циклус, двата се најстари (не го земаме овде предвид Кодовиот фрагмент — еден лист со дел од текст што најмалку се менувал). Овој структурен тип има наједноставна служба — обична служба од минеен вид со »стихири на 4«, дури и во недела без полилеј и »велико славословие«. Посните недели немаат посебна посвета: кај првата недела на постот не е споменато специјалното празнување на »празникот на православието« поврзано за оваа недела со одлука на соборот во 842 година кога е укинато иконоборството. Значајно е, што и во најстарите словенски месецослови дадени со евангелијата (како што е Савината книга) и апостолите (како што е Енинскиот) за првата недела на постот се вели дека е посветена

¹² Исто: оп. 35.

на пророците Мојсије и Арон, додека празникот на православието не се споменува. Споменот на Григорие Палама во втората недела на постот е воведен многу подоцна. Неговата служба ја составил патријархот Филотеј во втората половина на XIV век. Меѓутоа, оваа служба не ја наоѓаме дури ни во ракописите од XIV век. Ни во третата недела посветена на крстот, не е нагласена во најстарите словенски ракописи таа посвета. Четвртата седмица е посветена на пророците, додека прославата на Јован Лествичник е сврзана со таа недела, веројатно, дури во првата половина на XIV век.

Во однос на текстот овие два најстари ракописи, како што е веќе покажано, имаат многу сличности бидејќи чуваат траги од најстариот превод покрај примерите од новиот.

Вториот тип застапен преку Орбељскиот, Копитаревниот, Хлудовиот триод и со неколку други текстови од втората половина на XIII век и од почетокот на XIV век, има посветена служба. Во овој тип се воведува »Велико славословие« на крајот од утрената, поради што отпаѓаат утринските стихирни »на стиховно«, а тие стихирни се преместуваат во другите делови на утрената и вечерната, како дополнување или како замена на првобитниот распоред на старите стихирни. Треба да се констатира дека ракописите од овој тип воглавно се еднообразни и дека во основа ја продолжуваат традицијата на триодот ЈАЗУ. Често истите стихирни во Орбељскиот триод имаат поправен текст отколку во ЈАЗУ. Тоа не сведочи за правописното или синтактичко дотерување токму на текстот од ЈАЗУ, туку за поголемата зависност на Орбељскиот текст од подобра старата предлошка со која се послужил и писарот на ЈАЗУ. Во овие триоди паримииите се воведени во текстот на вечерната и на шести час, а се даваат и повеќе упатства од типикот.

Како следен тип го посочуваме српскиот текст на Верковиќ од крајот на XIII, или, што е поверојатно, од почетокот на XIV век — ЈАЗУ IV^d 4. Овој тип уште ја чува структурата на Орбељскиот »славословен« тип, но од гледна точка на текстот содржи низа иновации во однос на распоредот на поедини стихирни, потпирајќи се на Шафариковата верзија на старата редакција, а понекогаш ја задржува и истата редакција кај одделни песнопенија.

Третиот структурен тип претставен е преку ракописот на анагносот Георгие од околу 1330 година и Триодот на Народната библиотека во Белград од 1328 година. Тука, во почетокот на утрената, ставени се поопширни упатства од типикот за редот на полиелејната служба; цитирано е повечерието со канон; текстот ја продолжува традицијата на првобитната српска редакција од типот ЈАЗУ IV^d 4 и преку неа на поедини места се поврзува и со традицијата на првобитната Шафарикова верзија.

Последниот тип — »бденија«, со варијанти на малата и голема вечерна, со литии на вечерните (што предизвикува ново прегрупирање на стихирите), со »синаксари« по шестата песна на канонот, во кои се толкува значењето на празнувањето во таа недела, — се јавува во третата четвртина на XIV век. Овој тип е застапен прилично еднообразно во многу ракописи од крајот на XIV век и од XV век, а (независно од печатниот триод) се одразува во бугарските, српските и влашко-молдавските ракописи од XVI век. Спомената едноличност на тие текстови и нивната блискост со печатните триоди од XVI век дозволува претпоставка дека токму овој тип, изработен во рамките на големата акција за проверка на сите литургиски текстови преземена во Света Гора на Атос во третата четвртина на XIV век, е прифатен и во бугарската школа на патријархот Ефтимија. Што се однесува до текстот, тој претставува една нова верзија на целиот текст со особено внимание спрема грчкиот оригинал. Свечениот тип на службата се резултирал на смалувањето на деловите на обичната воскресна служба и со отсуството на воскресните канони. Како еден од најстарите текстови што припаѓа кон оваа група го земаме Посниот триод Титов бр. 1983 од третата четвртина на XIV век.

Колку може, врз основа на сочуваниите текстови да се оди кон реконструкцијата на првобитниот Кирилометодиев текст на триодот, односно кон Климентовиот превод на пентикостарот и веројатно кон неговата редакција на првобитниот моравски превод на посниот триод и Светлата недела во цветниот? Која од двете варијанти на најстарата редакција треба да се земе за првобитна: на ЈАЗУ или на Шафариковиот? Сметаме дека подобриот или послабиот правопис не можат во овој случај да бидат меродавни за анализата на текстот: послабиот можел да настане како резултат на посталпното расипување на текстот во низата препишувања, а би можел да ја претставува и првобитната скица на

преводот правена на брзина во некои исклучително тешки услови. Се забележуваат во Шафариковиот ракопис на неколку места два превода на ист текст: стар што следи низ целиот ракопис и »поправен« што писарот го нашол во некој друг ракопис и, бидејќи му изгледал подобар, го напишал на маргината. Дали тој, вториот, мора да е помлад? Да претпоставиме дека можеби е поблизок до првобитниот правилен превод, којшто повеќе ја следел смислата на оригиналот, отколку што сакал да ја копира формалната структура на грчката реченица. Така на пример во стихирата на утринските стиховни на »Вознесение« (овој дел е преведен од Климент) имаме две варијанти. Преведувачот на Шафариковата верзија ропски ја следел синтаксата на грчката предлошка (не секогаш успешна — на пример во примената на конструкцијата на апсолутниот датив во идното време), додека во ЈАЗУ наоѓаме послободен превод со наполно правила синтаксичка конструкција. Дали има причина на поформалниот и понесрекен превод да му го припишуваме авторството на најблискиот и најдобар соработник и ученик на словенските апостоли, основачот на првиот македонски »универзитет« и зачетникот на Охридската книжевна школа? Зар не изгледа Шафариковиот превод како прв превод кој подоцна книжевно бил дотеран од вешт редактор и зошто не би можело тој редактор да биде баш Климент Охридски, а според тоа и автор на книжевно посорвршениот книжевен текст.

Видовме дека »поправената« редакција е застапена и во Орбељскиот триод. Значи ли тоа дека таа треба да биде многу помлада од првобитниот текст, ако токму Шафариковата верзија ја сметаме за првобитна редакција? Значајното откритие на Кодов кое тој во својата студија го споредил со истиот текст на Ефтимиевата редакција и со Орбељскиот триод, покажа потполна идентичност на старословенскиот текст со Орбељскиот, а според тоа и постанокот на Орбељската, т.е. »поправената« редакција временски ја премести во старословенско време, односно во X—XI век. Тоа значи дека текстот на ЈАЗУ (кој лежи како подлога на Орбељскиот) и Орбељскиот триод поаѓаат заедно кон една иста првобитна старословенска редакција што води кон важен методолошки закључок: не дава само право, туку и го обврзува реконструкторот на таа првобитна редакција (сеедно дали е редакција на протографот на преводот или редакција на

првобитното поправање) при воспоставувањето на тој првобитен текст паралелно да го користи и постариот ракопис на ЈАЗУ послаб во однос на правописот и помладиот, но текстолошки по-добро сочуван Орбелски текст.

Што се однесува до Шафариковиот триод, треба да се претпостави дека во него секако има траги од првиот Кирилометодиев превод, а несовршеностите во него упатуваат кон претпоставка дека се тоа први обиди за превод правени во тешки околности. Од изнесеното произлегува претпоставката дека вториот превод претставен преку Орбелскиот триод, бидејќи го наоѓаме и во ЈАЗУ, е дело на Климент Охридски и дека тиа два текста треба да послужат за натамошни подетални проучувања во прв ред на лексиката, а потоа и на фразеологијата, синтаксата и стилистиката.

Sažetak

O STAROSLAVENSKOM TRIODU

Prvi prijevod slavenskog trioda izradio je, najvjerojatnije, Kliment Ohridski koji je pred svoju smrt (g. 916), kako svjedoče njegova žitija, završio prijevod Cvjetnog trioda.

Tokom vjekova triod se mijenjao kako u strukturi tako i u tekstu. Sve ove promjene mogu se svrstati u četiri osnovne grupe koje predstavljaju osnovne strukturne tipove trioda.

Najstariji strukturni tip sačuvan je u makedonskim triodima — JAZU IV d 107 i Šafarikovu triodu iz prve polovine XIII vijeka. To su puni triodi sa jednostavnom službom minejnog vida, bez polijejeja, »velikog slavoslovlja« i bez teksta parimije. Ovom tipu pripada i staroslovenski odlomak trioda Kodova objavljen u Zborniku povodom godišnjice smrti Klimenta Ohridskog Bugarske akademije nauka, 1966 g.

Drugi tip (isto tako makedonski rukopisi — Orbeljski, Kopitarev, Hludovljev — svi iz II polovine XIII v.) ima svečaniju službu sa »velikim slavoslovljem«, radi čega su jutarnje stihire »na stihovno« prenesene u druge dijelove službe. U ovoj se grupi kao poseban tip izdvaja tekst Verkovičeva trioda JAZU IV d 4 iz poč. XIV v., koji zadržava slavoslovnou strukturu, ali ima inovacije u rasporedu stihira.

Treći strukturni tip, predstavljen u srpskim rukopisima Trioda anagnosta Georgija od oko 1330 g. i Beogradskog trioda iz 1328 g., ima šira uputstva iz tipika o redu polijejejne službe, zatim povećerje sa kanonom i nastavlja tradiciju tipa JAZU IV d 4.

Četvrti, posljednji tip — »Bdenija«, sa varijantama male i velike večernje, sa litijama i sinaksarima javlja se u trećoj četvrtini XIV v. Ovaj je tip prilično jednolično zastupljen u nizu srpskih, bugarskih i vlaško-moldavskih rukopisa od kraja XIV i XV v. Ovaj je strukturni tip bio prihvaćen u bugarskoj školi patrijarha Eftimija te je kasnije u toku XVI v., uz poneke izmjene, ušao u stare bugarske i srpske štampane tekstove Trioda, a posljednju izmjenu (služba Grigorija Palame II nedjelje posta) doživio je u ruskoj redakciji štampanih trioda u XVII vijeku.

SLOVO

22

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA U ZAGREBU

ZAGREB 1972

S L O V O

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA
»SVETOZAR RITIG«

Izlazi 1 put godišnje

UREDNIŠTVO: 41103 ZAGREB, DEMETROVA 11
ODGOVORNI UREDNIK: VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ

BR. 22

Za redakcioni odbor
uredio
VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ